Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Patrycji Kownackiej
pt. *Lokalność w nauczaniu języka polskiego jako obcego*
na przykładzie Podlasia

Problem badawczy podjęty w rozprawie i sposób jego realizacji sytuują pracę pani mgr Patrycji Kownackiej wśród polonistycznych rozważań glottodydaktycznych na temat nauczania kultury i leksyki związanej z lokalnością. Samo pojęcie lokalności – bez względu na to, jakie konkretne treści mu się przydaje – wymaga refleksji nie tylko nad poszczególnymi jego zastosowaniami w badaniach różnych dyscyplin, ale nad jego najważniejszymi odniesieniami do kategorii analitycznych i podejść badawczych do tak różnych zjawisk, jak grupa społeczna, język, kultura, miejsce, przestrzeń, wielokulturowość, relacje w obrębie grupy. W licznych badaniach, a także realizacjach aplikacyjnych, poszukiwanie lokalnej interpretacji glottonauczania kultury/języka często nie znajduje jednak odniesienia do tego, co z istoty swojej jest lokalne – czyli do dydaktyki regionalnej przestrzeni/materialności/języka. W tym bowiem obszarze dominuje zwykle „typ klasyczny" – lokalności łączonej z centralnym ujęciem „regionu – narodu", w którym elementy glottodydaktyki stają się jednocześnie ważnymi komponentami przyjęcia perspektywy centrum. Tym bardziej interesujący staje się wybór Doktorantki, która w badaniach lokalności przyjmuje perspektywę peryferii – znacznie słabiej reprezentowaną w materiałach i pomocach glottodydaktycznych. Już na wstępie warto zaznaczyć, że recenzowana praca zręcznie wspomniane braki uzupełnia.

Temat dysertacji sytuuje pracę w obrębie tego nurtu glottodydaktyki, który w sposób szczególny łączy teorię języka z poznawaniem języka obcego/drugiego (glottodydaktyka, założenia uczenia się kultury/języka, pragmatyka językowa) przy uwzględnieniu czynników lingwistycznych i kulturowych (leksyka lokalna, leksykultura, lingwakultura, kulturemy, wielokulturowość, międzykulturowość) oraz społecznych (psychologicznych i pedagogicznych), a także przestrzennych (geopoetyczna dydaktyka). W badaniach Autorka uwzględnia także metody i narzędzia wykorzystywane w naukach społecznych (badania sondażowe, badania statystyczne (ilościowo-jakościowe) oraz w lingwistyce (onomastyka, teoria pola semantycznego, tematycznego, teoria stereotypu, JOS). Z tego względu charakter pracy staje się wieloaspektowy i interdyscyplinarny.

Sformułowanie przedmiotu badań przez panią Patrycję Kownacką, wyrażone jasno i dobrze uzasadnione, wskazuje jednoznacznie na jego pragmatyczno-teoretyczne zakorzenienie. Podstawowy cel jej rozprawy wyznacza bowiem potrzeba zdiagnozowania „funkcjonowania lokalności i leksyki lokalnej w glottodydaktyce polonistycznej, w środowisku endolingwalnym, z perspektywy dydaktycznej (nauczycieli i materiałów glottodydaktycznych na poziomie podstawowym – A)" (s. 60). Autorka do tak sformułowanego celu dobiera obszerny zakres materiałowy (wybór podręczników i materiałów glottodydaktycznych uzupełniających, materiał uzyskany z badań sondażowych prowadzonych wśród podlaskich lektorów za pomocą kwestionariusza ankiety) i metody (statystyczna – analiza ilościowo-jakościowa i sondaż). I czyni to zgodnie z wzorcem prowadzenia badań: problem badawczy (pytanie badawcze) – cel – hipoteza – rezultat (por. s. 61-65). Postawienie i rozwiązanie problemu zyskuje więc wymiary diagnostyczne. Taki układ decyduje także o naukowym charakterze rozprawy. Z kolei rezultat lokalnego ukierunkowania badań i prac aplikacyjnych w postaci *Inwentarza tematyczno-leksykalnego do nauczania kultury i leksyki lokalnej* wypełnia lukę, którą obecnie odczuwają liczni lektorzy i nauczyciele uczący języka na poziomie podstawowym.

Całość rozprawy, obejmująca 277 stron, ma staranną i przemyślaną kompozycję: obejmuje siedem wewnętrznie rozczłonkowanych, poprzedzonych wstępem i zamkniętych zakończeniem, rozdziałów. Dopełnia je bogate zestawienie bibliograficzne (literatura podmiotu i przedmiotu), spis tabel i wykresów, streszczenie oraz aneks (zawierający kwestionariusz ankiety, a także tabele z leksyką lokalną badanych podręczników). W wewnętrznym rozczłonkowaniu rozdziałów widać troskę o czytelność całości wywodu: zamykają je podsumowania kolejnych etapów postępowania badawczego, ułatwiające jednocześnie odbiór, a tabele i wykresy dokumentują kolejne etapy pracy i obrazują wyniki analiz. Trzeba jednak dodać, że dość liczne podsumowania prowadzą nieraz do nadmiernych powtórzeń tych samych treści w niewielkiej odległości na stronach (dla przykładu na s. 64 i 65 – powtórzenia dotyczące materiału badawczego).

Lokalnością (często z perspektywy nauczania kultury) zajmowało do tej pory wielu glottodydaktyków (przywołani w dysertacji glottodydaktycy polonistyczni: Władysław Miodunka, Piotr Garncarek, Przemysław Gębal, Grażyna Zarzycka, Aleksandra Achtelik, Maciej Rak), powstało też na ten temat wiele koncepcji. Decydując się na opracowanie tematu pozostającego w kręgu problematyki lokalności, pani mgr Patrycja Kownacka nawiązuje do tych koncepcji, posługuje się przy tym nie tylko glottodydaktyczną teorią, sięga również do

rozwiązań praktycznych. W tej części pracy (w obszernym rozdziale 1. pt. *Lokalność w perspektywie glottodydaktycznej*) Autorka wykazuje się gruntowną znajomością literatury przedmiotu i umiejętnością problematyzowania, gdy dokonuje zręcznego wprowadzenia w istotę wybranych przez siebie koncepcji i zaznajamia odbiorcę z wielowymiarowymi podstawami lokalności (geograficzną, antropologiczną, materialną, językową); również wtedy, gdy włącza się w dyskusję na temat zakresu nauczania kultury w glottodydaktyce polonistycznej. Postuluje przy tym ujęcie kompleksowe, spajające dychotomiczne w dydaktyce ujęcia kultury (kultura narodowa – kultura regionalna, kultura elitarna – kultura popularna, oficjalna – potoczna). I czyni to ze świadomością docelowego prezentowania komponentów kulturowych jako charakterystyk cząstkowych, włączanych w proces kontekstowego poznawania języka. W tej części Autorka dokonuje także zręcznej prezentacji polskich programów nauczania kultury oraz inwentarzy związanych z zagadnieniami kulturowymi, konkludując, że wśród tych, w których odnotowała obecność lokalności, nie ma programów dla poziomu podstawowego. Doktorantka potrafi też przekonująco wykorzystać istniejące instrumentarium pojęciowe (założenia pragmatyki leksykulturowej Roberta Galissona, lingwakultury Grażyny Zarzyckiej czy koncepcję kulturemów Macieja Raka) do zbudowania własnych definicji *leksyki lokalnej* i kategorii *lokalności*, sfunkcjonalizowanych w dalszej części badań podczas kategoryzowania wyekscerpowanych z podręcznika oraz zgromadzonych w ramach ankiety jednostek leksykalnych. Dba przy tym, co cenne, o doprecyzowanie znaczeń przymiotników *lokalny* – *regionalny* i wyznaczenie wyrazistych granic pomiędzy nazwą wprowadzonego pojęcia a *leksykulturą*, *lingwakulturą* i *kulturemem*. Potwierdziła tym samym wysoką sprawność badawczą i umiejętność profesjonalnego podejścia do analizy materiału oraz kategoryzowania faktów językowych.

By zbudować właściwe tło własnych poszukiwań, Doktorantka przyjmuje szerokie, wieloaspektowe spectrum badań – w rozdziale 2. odbiorca znajduje analityczny przegląd istniejących materiałów glottodydaktycznych dokonany pod kątem sposobów prezentowania w nich lokalności i modeli jej wykorzystania. Niezależnie od rozstrzygnięć badawczych tej części pracy (określenia sposobów przedstawiania i modeli lokalności) staje się ona kolejnym potwierdzeniem trafności poddania badawczemu oglądowi podstawowego poziomu nauczania języka (A), gdyż w tym zakresie Autorka stwierdza braki.

Sposobom budowania legitymizowanej wiedzy służy precyzyjne wyznaczenie i respektowanie upowszechnionego w danym środowisku/dyscyplinie/subdyscyplinie kanonu metodologicznego, którego uzasadnienie tkwi w dostarczaniu wiarygodnych, efektywnych

rozwiązań badanym zjawiskom. Dlatego starannie opracowana metodologia, z zachowaniem kanonu, stanowi istotny czynnik w pozytywnej ocenie wywodu. Wyznaczony w rozdziale 3. dysertacji (pt. *Metodologia badań*) schemat postępowania obejmuje: precyzyjnie sformułowany cel (przytoczony wcześniej w recenzji), pytania badawcze (odnoszone do analizy materiałów glottodydaktycznych: *Czy w materiałach glottodydaktycznych można dostrzec tendencję do centryzmu lokalnego wpływającego na minimalizację leksyki lokalnej z nieoczywistych centrów Polski?*, praktyki nauczania leksyki lokalnej: *Jak wygląda praktyka nauczania leksyki lokalnej na Podlasiu?* oraz wizerunku Podlasia w badanych materiałach: *Jaki wizerunek Podlasia wyłania się z materiałów glottodydaktycznych i praktyki lektorów?*), także odpowiadające pytaniom hipotezy. Ponadto można w nim znaleźć określenie metod (statystycznej – czy jak chce Doktorantka – analizy ilościowo-jakościowej oraz sondażu diagnostycznego) i technik przygotowania narzędzia badawczego dla leksyki lokalnej podręczników (użyto przy tym klucza kategoryzacyjnego opartego na liście ICOS kluczowych terminów onomastycznych), a także technik gromadzenia danych i sposobu ich analizowania. W rozdziale 3. odbiorca otrzymuje także precyzyjną charakterystykę badanej grupy (19 lektorów) oraz przebiegu badania, a następnie zapoznaje się z rzetelnym opisem badanych materiałów glottodydaktycznych (podręczników wskazanych – poza jednym – przez ankietowanych lektorów). Wreszcie – odbiorca dysertacji poznaje narzędzia badawcze (kwestionariusz ankiety złożony z 16 często półotwartych pytań, załączony w aneksie pracy, oraz tabele do analizy leksyki podręczników i materiałów glottodydaktycznych). W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę Autorki na sam kwestionariusz: zawarto w nim pytania o różne uwarunkowania procesu uczenia-uczenia się: o pomoce dydaktyczne, sam proces nauczania-uczenia się, nowoczesne technologie. Czy kolejne pytanie, o metody i techniki nauczania leksyki lokalnej, nie wskazałoby na kolejny determinant, bo przecież rodzaj leksyki, w znacznej mierze związany z miejscem/przestrzenią nauczania, stwarza szansę na nieszablonowe i efektywne metody zajęć. Jeśli od osoby lektora zależy wprowadzenie lokalności na zajęcia językowe, to ich skuteczność będzie zależała także od zestawu metod i technik (nie tylko od nowoczesnych technologii). Niezależnie od tego braku trzeba przyznać, że kanon metodologiczny, zastosowany z niezwykłą starannością i wpisany w procedurę badawczą, z uwzględnieniem specyfiki subdyscypliny, świadczy o wysokich kompetencjach diagnostycznych Doktorantki.

Zdecydowaną wartość pracy stanowią rozdziały skupione na badaniach empirycznych (rozdziały 4., 5., 6.). W rozdziale 4. Autorka wybrała do analizy siedem podręczników z

poziomu podstawowego (sześć wskazali w ankiecie lektorzy) i poddała je rzetelnej analizie ilościowo-jakościowej pod kątem leksyki lokalnej. Analiza została wsparta kolekcjami skategoryzowanych leksemów (onimów i nazw pospolitych kojarzonych z danym regionem), odnotowanych skrupulatnie w tabelach sporządzonych dla konkretnych tytułów, a następnie podsumowana w zestawieniu tabelarycznym leksyki lokalnej zawartej we wszystkich podręcznikach, w analizie SWOT odnoszonej do dwóch strategii stosowanych przez autorów przy wykorzystywaniu tejże leksyki (monocentrycznej i policentrycznej), wreszcie w tabeli wskazującej na częstotliwość występowania w podręcznikach poszczególnych kategorii onomastycznych. Tu Autorka zachowuje się jak doświadczona badaczka, która – dbając o przystępność wywodu – włącza w kolejne etapy procedury badawczej niewerbalne informacje, co segmentuje całość rozważań, tak że w rezultacie stają się one wyodrębnionymi odcinkami tekstu. Jest to wielka zaleta pracy.

Z kolei w rozdziale 5. Doktorantka zajęła się analizą materiału zebranego w badaniu sondażowym. Kwestionariusz ankiety składający się z 17 pytań dał pani Kownackiej podstawę do utworzenia kolejnych zestawień analitycznych – odnotowujących kategorie tematyczne, w których najczęściej lokowana jest podlaska leksyka lokalna, i źródło dydaktyczne. Jest tu również zestawienie ilościowe leksyki podlaskiej przypisanej do wskazanych pól tematycznych. W ten sposób odbiorca otrzymuje (w obu rozdziałach) rejestry „twardych" faktów i argumentów językowych, co w efekcie końcowym prowadzi do precyzyjnego wytyczenia wniosków dotyczących kształcenia językowego na poziomie A, także ujawnienia braków i wskazania możliwości „wyraźniejszego zdefiniowania miejsca lokalności" w programach glottodydaktycznych z poziomu podstawowego.

Oryginalnością odznacza się przedostatni rozdział pt. *Wizerunek Podlasia w glottodydaktyce polonistycznej*, w którym Autorka, wykorzystując zebraną we wcześniejszych badaniach leksykę podlaską – uzupełnioną o dodatkowy materiał glottodydaktyczny, przedstawia tkwiące w niej „obrazowanie" Podlasia. Posiłkuje się przy tym kategoriami onomastycznymi, a podczas analizy ponownie – tabelarycznymi zestawieniami i wykresami. Korzysta też – to pewne novum – z odmiennej od dotychczasowych metody. Próbuje zestawić wyłonione z materii językowej „obrazy", a właściwie profile wyobrażenia bazowego, powstałego na skutek bazowego zespołu charakterystyk Podlasia tkwiących w języku potocznym. Ta część – aczkolwiek interesująca – wymagałaby uzupełnienia strony teoretycznej i uściśleń związanych z metodą profilowania (także uzupełnienia w bibliografii, gdyż cytat z Niebrzegowskiej nie ma swojego potwierdzenia w literaturze przedmiotowej). Jak sama

Autorka zauważa, na wyobrażenie bazowe, dodaję: podstawę profilowania – składają się „charakterystyki, wydobyte ze wszystkich lub tylko niektórych typów danych (systemu, ankiet i tekstów)" (Niebrzegowska-Bartmińska 2015, 37). Dalej Doktorantka stwierdza, że „nazwy zawarte w inwentarzu są raczej subiektywnym obrazem Podlasia", tymczasem w teorii lubelskich badaczy i źródeł, które interpretują (Langacker 1987, 1995), mówienie o profilowaniu leksemu jest nieporozumieniem, bo „różne profile nie są różnymi znaczeniami, są sposobami organizacji treści semantycznej wewnątrz znaczeń. Są tworzone na zasadzie derywacji wychodzącej od bazowego zespołu cech semantycznych w obrębie znaczenia – otwartego zespołu cech" (Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 220). Może w tym fragmencie należałoby mówić nie tyle o „obrazie/subiektywnych obrazach", co raczej o profilu/profilach wyobrażenia bazowego? Byłoby to o tyle uzasadnione, że w podsumowaniu rozdziału Autorka mówi o różnych „obrazach" zależnych od „patrzącego"/tworzącego podmiotu.

Wartościowym dopełnieniem całości pracy i mocnym jej punktem jest też prezentujący rezultat aplikacyjny przeprowadzonych badań rozdział 7, ostatni, pt. *Inwentarz tematyczno-leksykalny do nauczania kultury i leksyki lokalnej na przykładzie Podlasia*. To autorski inwentarz do nauczania leksyki i kultury lokalnej uzupełniony propozycjami dydaktycznymi, a poprzedzony opisem koncepcji dydaktycznej. W inspirujących i zróżnicowanych technikach oraz formach Doktorantka udowadnia, że można uczyć języka polskiego na poziomie podstawowym, stosując leksykę lokalną.

Rozprawa mgr Patrycji Kownackiej dowodzi, że Autorka rozumie problemy badania skomplikowanej sieci znaczeń i uwikłań kulturowo-językowych przy zasadach towarzyszących glottodydaktyce polonistycznej. Dobrze to świadczy o poziomie metodologicznej orientacji Doktorantki, tym bardziej, że poświadcza tę orientację cytowaną literaturą i umiejętnością analizy materiału. Końcowe wnioski, oprócz uogólnień czynionych w toku wcześniejszych podsumowań, określają istotną rolę lokalności w nauczaniu języka polskiego jako obcego i odpowiadają na zagadnienia postawione na początku rozprawy. Autorka daje w nich jednocześnie odbiorcom swej rozprawy – a powinni się wśród nich znaleźć autorzy podręczników i materiałów uzupełniających do nauczania języka polskiego jako obcego – cenne wskazówki dotyczące wykorzystania lokalności w teorii i praktyce glottodydaktyki polonistycznej, zwłaszcza na podstawowym poziomie nauczania.

W pracy mgr Patrycji Kownackiej można też dostrzec pewne uproszczenia, uchybienia w toku analizy i organizacji tekstu czy pominięcia. Przywołam niektóre z nich:

1. Grupa badawcza jest dość niewielka, co można tłumaczyć faktem, że liczba respondentów związana jest z niewielką reprezentatywnością jej członków na terenie Podlasia. Nurtuje mnie myśl, czy nie można było podjąć próby choćby wycinkowego badania przeprowadzonego wśród uczących się języka polskiego (z wykorzystaniem metody umożliwiającej porozumienie na poziomie podstawowym).
2. Zastosowanie przez panią Kownacką „analizy ilościowo-jakościowej" jako metody, przy jednoczesnej wszechobecności użycia „analizy" w znaczeniu czynnościowym, zmąca w niektórych fragmentach „przejrzystość" wywodu. Może warto byłoby dookreślić niektóre pojęcia stosowane w analizie i w obudowie metodologicznej (analiza ilościowo-jakościowa, metoda sondażu diagnostycznego/badania ankietowe). Doktorantka, mimo że posługuje się terminami związanymi z badaniami z metodologią sięgającą do badań socjologicznych (*metoda*, *technika*, *narzędzie badawcze*), nigdzie precyzyjnie ich nie definiuje (warto sięgnąć do W. Zaczyńskiego (2000) czy M. Łobockiego 2000).
3. Do pewnych zaburzeń odbioru może się przyczyniać niejasne technicznie przedstawianie treści. I tak do w pełni czytelnego połączenia odniesień do tabel umieszczonych w aneksie, czynionych w rozdziale 4. (np. s. 86, 98), wystarczyłaby ciągła numeracja tabel: najpierw numeracja tabel z tekstu głównego, a następnie kontynuacja „liczenia" tabel (zestawień) w aneksie. Gdyby taka numeracja została zastosowana, przytaczanie materiałów z aneksu nie budziłoby wątpliwości (obecnie trzeba się domyśleć, co oznacza litera „p.", np. zob. Aneks, p. 7, zob. Aneks, p. 5), a numeracja tabel w aneksie nie wydawałaby się bliźniacza do tej z tekstu głównego (np. zob. s. 231: „5. Tabela z leksyką…" .
4. W rozdziale 5. brak precyzji dotyczący posługiwania się w główce tabeli (tabela 9.) słowami: *liczba* i *ilość*[1] zamiast: *liczba* i *frekwencja/częstotliwość* (lub *liczba wystąpień*). Bez objaśnienia pozostawiono też w kolumnie „Wykorzystywany zakres tematyczny" cyfry w nawiasie, gdy oznaczają one częstość wystąpień (s. 125). Warto doprecyzować (zmienić: liczba i ilość (?) czy raczej: liczba i frekwencja/częstość/liczba wskazań).
5. Do błędów wynikających z pospiesznej korekty zaliczam pozostawienie błędów w nazwiskach autorów, np.: Skudrzykowska zam. Skudrzyk (s. 32), I. Dembkowska-

[1] Zabrakło tu także rozróżnienia między *liczbą* (dla rzeczowników policzalnych) a *ilością* (dla niepoliczalnych).

Wosik zam. I. Dembowska-Wosik (s. 193). Pojawiają się także drobne błędy rzeczowe: A. Achtelik to kulturoznawczyni, a nie językoznawczyni (s. 49); Miodunka i Wróbel nie są autorami *Polski, krok po kroku*, zob.: „Polski, krok po kroku" (Miodunka, Wróbel 1986) (s.70).

6. Choć praca wyróżnia się bardzo poprawną dokumentacją źródłową, uzupełnić należy brakujące tytuły w bibliografii (S. Niebrzegowska 2015, T. van Dijk 2003, J. Bartmiński 2005).

Praca napisana jest poprawną polszczyzną, ale zdarzają się – nieliczne – literówki, usterki językowe (nieliczne błędy interpunkcyjne, błędy składniowe, a nawet ortograficzne: s. 11, 87, 99, 201).

Dostrzeżone przeze mnie niedociągnięcia wpływają wprawdzie na jakość pracy, ale nie na jej wartość merytoryczną. Upatruję ją w przejrzystości metodologicznej, połączeniu teorii i praktyki na gruncie założeń glottodydaktyki: w harmonijnej symbiozie perspektywy lingwistycznej, kulturowej i dydaktycznej.

W konkluzji chciałabym stwierdzić, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Patrycji Kownackiej pt. *Lokalność w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie Podlasia* jest doskonałym przyczynkiem do właściwego włączenia lokalności do procesu kształcenia w zakresie glottodydaktyki polonistycznej na poziomie podstawowym.

Praca doktorska pani **Patrycji Kownackiej** spełnia warunki określone w art. 13.1 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. nr 65 poz. 595 z późn. zmianami) i wnioskuję do Rady Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu w Białymstoku o dopuszczenie **mgr Patrycji Kownackiej** do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Uwzględniając szczególną wartość metodologiczną i poznawczą rozprawy, wnioskuję, by dysertację mgr **Patrycji Kownackiej wyróżnić** jako szczególne osiągnięcie naukowe.

B. Niesporek-Szamburska

Katowice, 2023.05.23. prof. dr hab. Bernadeta Niesporek-Szamburska